

С. І. Грабовський

Еліта національна

ЕЛІТА НАЦІОНАЛЬНА – частина *нації*, яка бере на себе роль її лідера і керівника у політичній, культурній, економічній та інших сферах. Перші сучасні теорії еліт з'явилися на поч. 20 ст. (серед творців – В. Парето, Г. Моска), у подальшому виникли різні варіанти цих теорій і самого змісту поняття. Представники одного із дослідниць. напрямів обстоюють ідею існування у суспільстві не однієї, а багатьох еліт. Цей підхід відображений у працях Р. Арона, Д. Перрі, Д. Рісмана, Д. Трумена та ін. Наявність «нещіл.» еліти, її соц. мобільність створюють численні центри влади, що уможлиблює взаємоконтроль влад. структур (від апарату президента до ЗМІ). Конкурентна природа політ. та ін. сусп. сфер дозволяє гальмувати зростання тенденцій до будь-якого монополізму, приймати рац. сусп. рішення, а відкритість соц. системи, у свою чергу, сприяє персон. свободі громадян.

Чи не найпереконливішу і найконструктивнішу плюраліст. модель еліт запропонував Р. Арон. Згідно з його поглядами, у будь-якому модер. суспільстві існують кілька типів еліт: еліта політична (лідери партій, уряду, ін. політ. сил), військ. еліта (військ. та поліцей. керівники), адм. еліта (урядовці вищих адм. ланок у державі), духовна еліта (формує світоглядні позиції людей – митці, письменники, вчені, священики, парт. ідеологи). Всі вони в комплексі становлять те, що має заг. назву «Е. н.». Саме плюраліст. модель еліт змальовує, чим мусить бути на своїх верхніх щаблях сучасне суспільство як співтовариство соц. поліфонії та динаміки, різнобарв'я громад. інтересів. Виняток. роль сусп. еліти у націотворенні відзначена багатьма дослідниками. Саме поняття «нація» первісно ствердилося у сусп. лексиконі як таке, що стосується Е. н. Так було у Речі Посполитій до кін. 18 ст., у Франції до часів Великої революції й у Німеччині до часів пошуків заг.-нім. ідентичності у 1-й пол. 19 ст., коли «третій стан» домігся включення його до складу нації.

Особливо виразною є роль еліт у націотворенні для бездерж. народів чи народів, що тимчасово втратили державність. Е. Сміт, досліджуючи творення націй у «третьому світі», спеціально виокремив т. зв. вигадані, спроектов. нації, постання яких – результат цілеспрямов. діяльності елітар. верств, які творять із нерідко поліетніч. сусп. субстрату сучасну націю-державу. Проте у колоніал. і постколоніал. суспільствах еліта зазвичай неповна, нецілісна, недоформована, в ній не вистачає низки сегментів, необхід. для

ефектив. життєдіяльності модер. нації й держави.

В укр. теор. думці діяльності та завданням Е. н. завжди приділялася винятк. увага, причому спершу – духов. еліті. За твердженням *М. Славинського*, остання концентрує у собі всі риси заг.-нац. генія, безпосередньо живиться його соками і повертає надбане у переробленому вигляді народові без огляду на станіві, класові та профес. перешкоди. Схожої думки щодо ролі Е. н. як верстви духов. проводирів у ті ж часи дотримувався *І. Франко*. Досить популяр. на поч. 20 ст. були й антиелітарист., неонародниц. концепції, що заперечували чи мінімізували важливу роль Е. н. у процесах становлення нації. Найпомітніша постать серед прихильників такого погляду – [М. Грушевський](#). Поразка Визв. змагань 1917–21 зумовила появу знач. кількості літ-ри, присвяч. осмисленню ролі Е. н. у націо- та державотворенні.

Популяр. стали концепції, що покладали на Е. н. гол., визначал. місію в цих процесах і осн. причиною поразки визв. змагань прямо називали відсутність структуров., національно свідомої, дієдат. сусп. еліти. Предметом дискусій стало ймовірне походження такої Е. н., постання якої є передумовою успіш. незалежнення України. [Д. Донцов](#) окреслив позастанові, позакласові межі такої еліти, вважаючи гол. для неї концентрацію духов. сил. *Є. Маланюк* (близький до версії Д. Донцова) називав осн. недоліком претендентів на роль Е. н. не нездатність до духов. зусилля, а панування у їхньому середовищі «духу малоросійства». Натомість *В. Липинський* окреслив у якості Е. н. чітко визначені класово-майнові групи – родову аристократію та заможне селянство. [І. Багрянний](#) також дотримувався своєрід. класового підходу, проте майбут. Е. н. він вважав насамперед сх.-укр. верстви номенклатури та інтелігенції, які під тиском соц.-екон. і політ. проблем стануть рушієм незалежнення України. Його підтримав *М. Шлемкевич*, на думку якого всі ідеї та проводирі для «галиц. пересічі» приходять зі Сх. України. Сучасні укр. дослідники Е. н. гол. увагу акцентують на декількох питаннях: ролі еліти у створенні особл. духов. клімату в суспільстві, особл. етносу (*Є. Сверстюк, М. Маринович*); значення Е. н. у процесах націогенези, своєрідності структури самої еліти у цих процесах, її місці у творенні професій. культури ([Ю. Бадзьо, О. Майборода, М. Розумний](#)); проблемі модерності Е. н., її «вписаності» у всеєвроп. контекст (*О. Лазоренко, М. Томенко*).

Загалом для сучас. України орієнтація на європ. демократ. модель сусп. стратифікації та роль Е. н. (системи еліт) у державо- та культуротвор. процесах може надати цим процесам необхід. відкритості та динамічності. Допоки роль Е. н. намагаються перебрати на себе кланово-олігарх. угруповання, нездатні до дієвих відповідей на виклики ситуації («квазіеліта»), доти процеси націотворення та сусп. модернізації будуть розвиватися надто уповільнено.

Рекомендована література

1. Кос Г. Історико-культурна спадщина і національна еліта // Виховання укр. еліти в системі нац. освіти України. Л., 1997;
2. Вовканич С. Й. Національна еліта та інтелектуальний потенціал нації // Соц. політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення. К., 1998;
3. Голікова О. М. Українська національна еліта: особливості формування, типологія та тенденції розвитку // Інтелігенція і влада. О., 2006. Вип. 7.

Бібліографічний опис:

Еліта національна / С. І. Грабовський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-17797>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).